

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica XI (2013)

Karol Bieniek

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Ruch Praw i Wolności – partia bułgarskich Turków

Przedmiotem niniejszego opracowania jest działająca w Bułgarii, reprezentująca mniejszość turecką zamieszkującą ten kraj partia Ruch Praw i Wolności (Hak ve Özgürlükler Hareketi, HÖH). Zasadniczym celem jest dokonanie charakterystyki tego stronnictwa (w kontekście etnoregionalności) oraz określenie czynników, które umożliwiły ugrupowaniu reprezentującemu mniejszość narodową zajęcie pozycji kluczowego gracza na bułgarskiej scenie partyjnej.

W okresie międzywojennym sytuacja mniejszości tureckiej w Bułgarii była złożona. Początkowo jej status zabezpieczony był umową między Turcją a Bułgarią podpisaną w 1925 r. Po dojściu do władzy reżimu wojskowego w latach 30. sytuacja mniejszości uległa pogorszeniu. Dalszych represji miała doświadczyć ona już po dojściu do władzy komunistów. W okresie 1950–1951 na skutek przymusowej kolektywizacji oraz ograniczenia swobód religijnych do Turcji wyemigrowało ok. 150 tys. bułgarskich Turków. Podpisana w 1968 roku umowa między Turcją a Bułgarią dotycząca łączenia rodzin rozbitych w wyniku wydarzeń z lat 1950–1951 nigdy nie została w pełni dotrzymana przez Sofię. Lata 80. to kolejna fala represji – w tym okresie rząd Żiwkowa przystąpił do kampanii przymusowej zmiany nazwisk tureckich na bułgarskie oraz masowo likwidował istniejące jeszcze tureckie szkolnictwo. Niszczono muzułmańskie cmentarze, zamykano meczety oraz zakazano mówienia po turecku. Kulminacją tego procesu stanowiły protesty mniejszości w Bułgarii, doszło do krwawych starć z policją. Rządząca partia komunistyczna zdecydowała się na otwarcie granicy bułgarsko-tureckiej w okresie od czerwca do sierpnia 1989 roku. Wówczas Bułgarię opuściło ok. 370 tys. Turków. Część z nich powróciła po upadku reżimu Żiwkowa, ale około 214 tys. pozostało na stałe w Turcji¹. Po załamaniu się reżimu komunistycznego status tej mniejszości uległ znaczącej poprawie – uzyskała ona prawo publikacji w języku ojczystym oraz dostęp do środków masowego przekazu.

¹ D. Vasilewa, *Bulgarian Turkish Emigration and Return*, "International Migration Review" 1992, Vol. 26, No 2, Special Issue: The New Europe and International Migration, s. 348.

Współczesna Bułgaria jest państwem, w którym mniejszość turecka stanowi ok. 10% populacji, a tym samym jest ona najliczniejsza spośród wszystkich państw bałkańskich. Według ostatniego dostępnego spisu populacji z 2001 roku Bułgaria była zamieszkiwana przez 746 664 Turków, a ogół ludności kraju wynosił 7 928 901. Znaczna część mniejszości tureckiej jest skoncentrowana w regionach Kyrdżali, Razgrad, Szumen, Burgas, Płowdiw, Smolan i Silistra. W pierwszych dwóch regionach mniejszość turecka pod względem populacji przewyższa Bułgarów². Obszary te w naturalny sposób stanowią na płaszczyźnie politycznej domenę Ruchu Praw i Wolności, który jednakże jest partią o zasięgu ogólnokrajowym. Partia ta stanowi polityczną reprezentację bułgarskich Turków, aczkolwiek z prawnego punktu widzenia nie jest ugrupowaniem o charakterze etnicznym, gdyż funkcjonowanie takich partii jest zakazane na mocy art. 11 bułgarskiej Ustawy Zasadniczej³. Sam status mniejszości narodowych w Bułgarii precyzowany jest przez szereg aktów prawnych oraz konstytucję, która jednakże nie zawiera terminu „mniejszość”, chociaż na mocy wprowadzonej 21 kwietnia 1992 r. przez Bułgarski Trybunał Konstytucyjny poprawki „Konstytucja Bułgarii potwierdza istnienie różnic religijnych, językowych i etnicznych oraz osób, które tym różnicom podlegają”⁴.

Geneza Ruchu Praw i Wolności jest ściśle związana z przemianami tożsamości mieszkańców Bułgarii tureckiego pochodzenia. W odniesieniu do wspomnianych przemian wyróżnić można trzy podstawowe okresy. Pierwszy z nich datowany jest od powstania niepodległego państwa bułgarskiego w 1878 roku, do przejęcia władzy przez komunistów. W tym okresie podstawowym czynnikiem jednoczącym bułgarskich Turków była wspólna religia, a działania państwa wobec tej grupy etnicznej cechowały się ignorancją wobec jej problemów ekonomiczno-społecznych, przy jednoczesnym zachowaniu szeregu praw właściwych mniejszościom narodowym⁵. Dojście do władzy wojskowego reżimu po roku 1934 nie doprowadziło do podjęcia przez rządzących jawnie wrogich działań przeciwko mniejszości tureckiej, chociaż ograniczeniu uległa liczba tureckich szkół oraz wydawanych gazet⁶. Jednocześnie podkreślenia wymaga fakt, że nawet opresyjnym działaniom władz państwowych nie towarzyszyły napięcia na poziomie społecznym, a relacje między mniejszością turecką a Bułgarami miały dobrosąsiedzki charakter. Zdaniem Antoniny Zhelyazkovej

² Cenzus z 2001 roku, <http://www.nsi.bg/Census/Ethnos.htm>, dostęp 12.01.2011. Obecnie w Bułgarii trwają prace nad nowym spisem powszechnym, aczkolwiek w momencie powstawania niniejszego artykułu nie był on jeszcze w pełni dostępny.

³ Artykuł 11 Konstytucji Republiki Bułgarii zakazuje istnienia partii o charakterze etnicznym, rasowym, religijnym oraz takich, które dążyłyby do przejęcia władzy przy wykorzystaniu nielegalnych metod. Patrz: Konstytucja Republiki Bułgarii, <http://www.parliament.bg/bg/const/>, dostęp 23.02.2011.

⁴ Orzeczenie Bułgarskiego Trybunału Konstytucyjnego z 21 kwietnia 1992 roku, <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=33>, dostęp 23.02.2011.

⁵ W. Höpken, *From Religious Identity to Ethnic Mobilisation*, [w:] *Muslim Identity and The Balkan State*, red. H. Poulton, S. Taji-Farouki, Hurst&Co, London 1997, s. 56–57.

⁶ *Ibidem*, s. 63.

Turcy, którzy pozostali w miejscu swojego pochodzenia, nie dostarczali władzom żadnych kłopotów. Niejednokrotnie udowodnili oni swoją lojalność wobec państwa łącznie z zaciąganiem się do bułgarskiej armii oraz uczestnictwem w wojnach, w których zaangażowana była Bułgaria. System pokojowej koegzystencji chrześcijan i muzułmanów, Turków i Bułgarów, funkcjonował sprawnie przez stulecia, bazując na wzajemnym poszanowaniu tradycji, specyficznych warunków życia codziennego oraz dobrym sąsiedztwie⁷.

Po dojściu do władzy reżimu komunistycznego, a więc w drugim okresie, sytuacja mniejszości tureckiej w Bułgarii uległa zmianie. Za sprawą działań komunistów dokonana się przemiana tożsamościowa polegająca na tym, że podstawowe ogniwo łączące, jakim do tej pory była religia, zostało zastąpione przez poczucie wspólnotowej tożsamości etnicznej. Wydatnie przyczyniły się do tego wrocie wobec Turków działania podejmowane przez komunistyczne rządy. W początkowym okresie bułgarski reżim za podstawowy cel swoich działań postawił walkę z religią, przy jednoczesnym wzmocnieniu poczucia odrębnej etniczności zamieszkujących Bułgarię Turków; celem tych działań było stworzenie „socjalistycznej mniejszości tureckiej” opartej w znacznej mierze o zależną od Sofii turecką elitę – aby osiągnąć swój cel komuniści doprowadzili do poprawy warunków edukacyjnych i kulturowych, wzrosła liczba tureckich szkół, zwiększono dostęp do uniwersytetów, teatrów, bibliotek⁸. Ponieważ strategia ta nie przyniosła oczekiwanych efektów, od lat 50. przystąpiono do realizacji polityki zakładającej kwestionowanie odrębności etnicznej Turków – zabiegi te osiągnęły swój punkt kulminacyjny w latach 1984–1985, kiedy to rząd Żiwkova przystąpił do otwartego ataku na prawa mniejszości tureckiej, podejmując kampanię przymusowej zmiany nazwisk z tureckich na bułgarskie⁹. Przymusowa kampania zmiany nazwisk oraz polityka asymilacji prowadzona pod koniec lat 80., której apogeum było opuszczenie kraju przez ponad 300 tys. Turków, paradoksalnie wywołały odmienny efekt, niż zakładały bułgarskie władze komunistyczne – nie tylko nie doprowadziły do utraty przez Turków tożsamości, ale ugruntowały i wzmocniły poczucie więzi etnicznych i grupowej solidarności tureckich mieszkańców¹⁰. Po upadku komunistycznego reżimu turecka mniejszość w tym kraju wkroczyła w nowy, trzeci etap budowy własnej tożsamości. W procesie tym politycznym instrumentem wykorzystywanym przez bułgarskich Turków stał się właśnie Ruch Praw i Wolności.

Powstanie Ruchu Praw i Wolności jest ściśle związane z okresem prześladowań mniejszości tureckiej w latach 80. XX wieku. W obliczu przymusowej kampanii asymilacyjnej lat 1984–1985 w 1985 roku przedstawiciele Turków, na czele z politycznym liderem mniejszości Ahmedem Doğanem, powołali do życia Turecki Narodowy

⁷ A. Zhelyazkova, *Social and Cultural Adaptation of the Bulgarian Emigrants into Turkey*, [w:] *From Adaptation to Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey*, red. A. Zhelyazkova, IMIR, Sofia 1998, s. 13.

⁸ W. Höpken, *From Religious...*, s. 64.

⁹ Ibidem, s. 67.

¹⁰ Ibidem, s. 71.

Ruch Wyzwolenia w Bułgarii (Bulgaristan'da Türk Milli Kurtuluş Hareketi, BTMKH). Organizacja ta za swój podstawowy cel stawiała obronę mniejszości tureckiej przed otwarciem asymilacyjną polityką władz, a jej działacze na czele z Doğanem podlegali rozlicznym prześladowaniom ze strony reżimu, włącznie z aresztowaniami. Po upadku Żiwkova BTMKH mogła przystąpić do ponownego działania – już 4 stycznia 1990 roku, podczas kongresu w Warnie, przekształciła się w Ruch Praw i Wolności Turków i Muzułmanów w Bułgarii (Bulgaristan'da Türklerin ve Müslümanların Hak ve Özgürlükler Hareketi, BTMHÖH). Data ta uważana jest za moment powstania Ruchu Praw i Wolności. Formalnie kongres założycielski HÖH odbył się w dniach od 26 do 27 marca w Sofii. Podczas tej założycielskiej konferencji wybrano władze partii, przyjęto jej statut oraz program¹¹.

Zgodnie ze swoim statutem HÖH został powołany do życia celem obrony, zgodnie z prawem wewnętrznym i umowami międzynarodowymi obowiązującymi Bułgarię, praw i wolności wszystkich wspólnot etnicznych, religijnych, kulturowych zamieszkujących Bułgarię oraz po to, aby wносить wkład w wewnętrzną jedność Bułgarii. Podstawowym celem programowym było dostosowanie wewnętrznego prawodawstwa Bułgarii do powszechnie obowiązujących zasad i norm międzynarodowych oraz ustanowienie prawnych i socjalnych gwarancji; do osiągnięcia tego celu partia postanowiła zmierzać pokojowymi metodami, odrzucając terror oraz wszelkie nielegalne środki¹². Warto podkreślić, że partia Ahmeda Doğana od samego początku deklarowała, że zamieszkujący Bułgarię Turcy są częścią bułgarskiego społeczeństwa i nie zamierza podejmować jakichkolwiek działań o charakterze separatystycznym. Przedstawione powyżej założenia programowe wpisują się w bułgarską rzeczywistość lat 90., kiedy to po odejściu Żiwkova zaprzestano represji wobec mniejszości tureckiej, ale kwestia nadania czy przywrócenia jej szeregu praw pozostawała w dalszym ciągu otwarta. Sama partia znalazła się pośrodku rywalizacji dwóch wielkich ugrupowań bułgarskiej sceny partyjnej, tj. następczyni partii komunistycznej Bułgarskiej Partii Socjalistycznej (BPS) oraz pravicowego Związku Sił Demokratycznych (ZDS).

W przeprowadzonych 10 czerwca 1990 roku pierwszych wielopartyjnych wyborach Ruch Praw i Wolności uzyskał poparcie rządu 6,02%, co przełożyło się na zdobycie 23 mandatów. W zdominowanym przez postkomunistyczną BPS parlamencie partia tureckiej mniejszości stała się trzecią siłą – konsekwentnie izolowana przez swoich politycznych przeciwników, głównie BPS, zdołała w tym kluczowym okresie przemiany, zarówno poprzez swoje działania w parlamencie jak i poza nim, doprowadzić do uchwalenia szeregu ustaw dotyczących funkcjonowania mniejszości w Bułgarii¹³.

Na początku lat 90. pod adresem partii Ahmeda Doğana sformułowano szereg zarzutów dotyczących jej struktury jako partii o etnicznym charakterze,

¹¹ A. Dayioğlu, *Toplama kampından Meclis'e – Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 423.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, s. 425.

których istnienia zakazywała przyjęta 12 lipca 1991 roku nowa bułgarska Ustawa Zasadnicza. W okresie przed zaplanowanymi na 13 października 1991 roku wyborami parlamentarnymi, grupa 93 posłów Bułgarskiej Partii Socjalistycznej wystąpiła do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zakaz startu w wyborach dla Ruchu Praw i Wolności, w ich mniemaniu partii o etnicznym charakterze, których istnienie było zakazane na mocy art. 11 nowej Ustawy Zasadniczej. Ponieważ wniosek został złożony zaledwie pięć dni przed wyborami, Trybunał nie zdążył go rozpatrzyć, a HÖH wystartował w wyborach, w których odniósł spory sukces. Ponowny wniosek o delegalizację Ruchu Praw i Wolności został przedłożony przez grupę 54 posłów 4 października 1991 roku¹⁴. Orzeczenie w tej sprawie wydano w 1992 roku, a bułgarski Trybunał Konstytucyjny jednoznacznie odrzucił pogląd, jakoby HÖH był partią o etnicznym charakterze – sędziowie zwrócili uwagę, że przyjęty w Ustawie Zasadniczej zapis „partii politycznych o podłożu etnicznym” winien być interpretowany w bardzo wąskim i dokładnym znaczeniu, tak aby nie wpływać na wolność zrzeszania się oraz zasadę demokratycznego pluralizmu; zwrócono także uwagę, że w przeszłości bułgarscy muzułmanie byli ofiarami prowadzonych na szeroką skalę prześladowań, a tym samym ochrona ich praw i interesów stanowi jedno z najważniejszych zadań nowego konstytucyjnego porządku¹⁵.

Mimo wspomnianych zarzutów oraz agresywnej propagandy politycznych przeciwników, w październikowych wyborach 1991 roku Ruch Praw i Wolności zdobył 7,55% głosów, uzyskał 24 mandaty i tym samym stał się ponownie trzecią siłą nowego parlamentu. Zwycięzcą wyborów okazał się Związek Sił Demokratycznych, który zdobył 110 mandatów. Postkomunistycznej Bułgarskiej Partii Socjalistycznej przypadło w udziale 106 miejsc¹⁶. Wyniki wyborów stanowiły spory sukces. Odpowiadając na pytanie o jego przyczynę, należy zwrócić uwagę na szereg czynników, które tak w 1991 roku jak i obecnie przesądzają o silnej pozycji Ruchu Praw i Wolności na bułgarskiej scenie partyjnej.

Po pierwsze, mimo tego że HÖH oficjalnie nie funkcjonuje jako partia reprezentująca interesy grupy etnicznej, to w swoim apelu wyborczym, zwłaszcza w początkach lat 90., odwoływała się przede wszystkim do Turków, ale także do innych mniejszości, które nie posiadały własnej reprezentacji, takich jak Pomacy lub Romowie. Przełożyło się to na funkcjonowanie w Bułgarii poglądu, że HÖH był ugrupowaniem, które ze znaczną dozą prawdopodobieństwa było w stanie określić swój wynik wyborczy, albowiem bezwarunkowo uzyskiwał poparcie Turków oraz innych muzułmańskich mniejszości zamieszkujących Bułgarię; w początkach lat 90. dochodziło nawet do sytuacji, w której partia nie wystawiała kandydatów, zwłaszcza w wyborach lokalnych, w wioskach niezamieszkałych przez

¹⁴ N. Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul 1999, s. 111

¹⁵ V.I. Ganev, *The Bulgarian Constitutional Court, 1991–1997: A Success Story in Context*, „Europe Asia Studies”, 55: 4, s. 602.

¹⁶ A. Dayıoğlu, *Toplama kampından...*, s. 428.

muzułmanów¹⁷. W chwili obecnej oferta programowa tego ugrupowania jest bardziej zróżnicowana. W oczywisty sposób w dalszym ciągu mniejszość turecka stanowi podstawowy cel apelu wyborczego, ale w statucie partii podkreśla się jej przywiązanie do wartości demokratycznego liberalizmu oraz celu, jakim jest osiągnięcie jedności, równości oraz wspólnego decydowania o losach państwa¹⁸. Partia konsekwentnie odrzuca wszystkie radykalne dążenia do ustanowienia jakiegokolwiek terytorialnej autonomii dla obszarów zamieszkiwanych przez Turków. Podkreśleniu roli HÖH jako integralnej części bułgarskiej narodowej sceny partyjnej służy także specyficzna konstrukcja list wyborczych – niejednokrotnie partia wystawia kandydatów pochodzenia bułgarskiego. Uczyniła tak chociażby w wyborach do Parlamentu Europejskiego w roku 2007, kiedy to połowa kandydatów rekrutowała się spośród Turków, a połowa spośród Bułgarów¹⁹. Po drugie, w toku swojego rozwoju partia zdołała całkowicie zagospodarować elektorat tureckich mniejszości Bułgarii, stając się ich jedynym reprezentantem. Trend ten utrzymuje się od początku lat 90., od kiedy to polityczna aktywność Turków skupiona jest wokół Ruchu Praw i Wolności²⁰. Tendencji tej nie zdołała przełamać powstała w lutym 1994 roku, korzystająca z finansowego wsparcia Arabii Saudyjskiej, dążąca do reprezentowania wszystkich muzułmanów zamieszkujących Bułgarię Partia Demokracji i Sprawiedliwości (Demokrasi ve Adalet Partisi, DAP), która uzyskała poparcie nie pozwalające na przekroczenie 4% progu wyborczego²¹. Taki stan rzeczy przekłada się na mocno niejednoznaczny obraz HÖH we współczesnej Bułgarii – partia bywa oskarżana o korupcję, która jest powszechnym problemem wszystkich partii politycznych Bułgarii oraz o reprezentowanie interesów tureckich i rosyjskich, a także o tworzenie na prowincji wzorców o wyraźnie klientelistycznym charakterze. Regularnie powraca kwestia dotycząca powołania HÖH do życia przez funkcjonariuszy służb specjalnych reżimu komunistycznego oraz związków lidera partii Ahmeda Doğana z tymi służbami²². Mimo tych zarzutów ugrupowanie to stale funkcjonuje na bułgarskiej scenie partyjnej, niejednokrotnie pełniąc rolę kluczowego gracza, przesądzającego o losach danego gabinetu.

¹⁷ D. Bates, *The Ethnic Turks and The Bulgarian Elections of October 1991: Observations from Šumen*, "Turkish Review of Balkan Studies", OBİV İstanbul, 1993: 1, s. 199.

¹⁸ Statut Ruchu Praw i Wolności, <http://www.dps.bg/tr/onemlibelgeler.aspx>, dostęp 22.01.11.

¹⁹ We wspomnianych wyborach Ruch Praw i Wolności wprowadził do Parlamentu Europejskiego czterech deputowanych. Dwoje z nich to etniczni Turcy (Metin Huseyin, Filiz Hyusmenova), dwoje to Bułgarzy (Panayotov Todorov, Marielka Beava). Patrz: Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej, <http://www.izbori2007.org/elected/index.html>, dostęp 22.01.11. Funkcjonowali oni w ramach Porozumienia Liberalistów i Demokratów na rzecz Europy.

²⁰ Ibidem, s. 201.

²¹ A. Dayioğlu, *Toplama kampından...*, s. 433.

²² A. Zhelyazkova, *Turks*, [w:] *Communities and Identities in Bulgaria*, red. A. Krasteva, Longo Editore, Ravenna 1998, s. 305.

Wspomniane już 24 mandaty, które uzyskano w otwierających wyborach 1991 roku, uczyniły z partii Ahmeda Doğana kluczowego gracza w procesie formowania ewentualnych powyborczych porozumień koalicyjnych. Mimo zaproszenia do udziału w koalicji ze strony Związku Sił Demokratycznych, HÖH nie zdecydował się na bezpośrednie w niej uczestnictwo, udzielając rządowi wotum zaufania oraz nieformalnego wsparcia; pozostając formalnie poza obrębem gabinetu partia popierała rząd postulując wprowadzanie liberalizujących reform oraz dążyła od uzyskania legitymacji w oczach Bułgarów²³. Taki stan rzeczy funkcjonował do października 1992 roku, kiedy to rząd ZSD utracił milczące poparcie Ruchu Praw i Wolności, czego przyczyną była zarówno pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju, co szczególnie dotyczyło przedstawicieli tureckiej mniejszości, jak i spory personalne liderów partyjnych. Po upadku gabinetu HÖH wraz z BPS doprowadził do utworzenia rządu eksperckiego, który funkcjonował do kolejnych wyborów w 1994 roku. Co ciekawe, w okresie tym Ruch Praw i Wolności był ugrupowaniem, które mogło udzielać swojego poparcia tak postkomunistom, jak i opozycyjnej względem nich ZSD – było to możliwe głównie dzięki wyważonej retoryce partii, która nie postulowała jakichkolwiek tendencji separatystycznych, podkreślała swoją świeckość oraz co niezwykle istotne w kluczowych kwestiach dotyczących płaszczyzny gospodarczej, tj. przejścia od gospodarki centralnie planowanej na rzecz wolnorynkowej, przyjęła generalnie zachowawczą postawę, co uczyniło ją atrakcyjnym partnerem do rozmów dla obu głównych sił bułgarskiej sceny partyjnej²⁴.

Wybory w grudniu 1994 roku doprowadziły do redukcji liczby mandatów zdobytych przez Ruch Praw i Wolności. Zwycięzcą elekcji została BPS, która zdobyła 125 mandatów. Związek Sił Demokratycznych w nowym parlamencie zdobył 69 miejsc, 18 przypadło w udziale Blokowi Ludowemu, a 13 Unii Biznesmenów Bułgarskich. HÖH zdołał wprowadzić do parlamentu 15 posłów, notując tym samym wyraźną stratę w stosunku do 24 miejsc zdobytych trzy lata wcześniej²⁵. Na ten stosunkowo słaby wynik złożył się szereg przyczyn, głównie jednak brak sukcesów w rozwiązywaniu palących problemów ekonomicznych mniejszości tureckiej zamieszkującej Bułgarię, pomimo tego, że od 1992 roku członek HÖH Evgeni Matincev pełnił funkcję wicepremiera oraz ministra pracy i spraw społecznych²⁶. Nie bez znaczenia był także fakt, że w okresie przed wyborami doszło do masowej migracji bułgarskich Turków do Turcji, spowodowanej złą sytuacją ekonomiczną tej grupy. Mnożyły się także kierowane pod adresem Doğana oskarżenia o agenturalną przeszłość. Przeciwnicy polityczni podjęli agresywną kampanię przedwyborczą i zdołali doprowadzić do wewnętrznego podziału Ruchu Praw i Wolności – w maju 1994 roku powstała ciesząca się poparciem ZSD Partia Demokratycznej Zmiany

²³ B. Oran, *Balkan Türkleri Üzerine İncemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)*, "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi" 1993, C. XLVIII, No 1–4 (Ocak-Aralık), s. 126–127.

²⁴ W. Höpken, *From Religious...*, s. 74.

²⁵ N. Özgür, *Etnik Sorunları...*, s. 212.

²⁶ A. Dayıoğlu, *Toplama kampından...*, s. 430.

(Demokratik Değişim Partisi, DDP), która choć nie odniosła sukcesu w wyborach, to jej powstanie stanowiło cios dla jedności mniejszości tureckiej, a więc tradycyjnego elektoratu HÖH²⁷. Kłopoty ekonomiczne kraju oraz gwałtowna rywalizacja polityczna między największymi ugrupowaniami nie pozwoliły powołanemu w 1994 roku parlamentowi dotrzeć do końca kadencji – wcześniejsze wybory zaplanowano na kwiecień 1997 roku, a HÖH, inaczej niż trzy lata wcześniej, odniósł w nich spory sukces. Zwycięzcą elekcji został ZSD, który zdobył 137 mandatów, BPS uzyskała 58, zaś Ruch Praw i Wolności, który do wyborów przystąpił w ramach koalicji pod nazwą Unia na rzecz Narodowego Wyzwolenia, tworzonej przez małe partie monarchistów i centroprawicy, zdołał uzyskać 19 mandatów²⁸. W tym okresie funkcjonowania partii Doğana na uwagę zasługuje fakt, że tak w okresie przed wyborami jak i po nich była w stanie doprowadzić do konsolidacji niewielkich ugrupowań prawicowych oraz za sprawą połączenia się w 1998 roku z Partią Demokratycznej Zmiany umocniła *de facto* swoją pozycję jedyne go istotnego reprezentanta tureckiej mniejszości narodowej.

Kadencja parlamentu z lat 1997–2001 to trudny okres w najnowszej historii Bułgarii. Rządząca ZSD podjęła szereg wolnorynkowych reform gospodarczych, które w ostatecznym rozrachunku doprowadziły do pauperyzacji części społeczeństwa oraz znacznego wzrostu stopy bezrobocia. Tworzony przez ZSD gabinet stopniowo tracił poparcie społeczne, bułgarskie społeczeństwo zdecydowanie straciło zaufanie do władzy, a pod adresem rządu mnożyły się oskarżenia o korupcję i nepotyzm. W tym kontekście Bułgarzy jako nową jakość na scenie partyjnej zaczęli postrzegać utworzony w kwietniu 2001 roku przez byłego cara Symeona II Sakskoburgskiego Narodowy Ruch Symeon II²⁹. Partia byłego cara okazała się zwycięzcą czerwcowych wyborów – zdobyła 120 mandatów, Związek Sił Demokratycznych pozyskał 51 miejsc w nowym parlamencie, BPS 48, a startujący razem z Unią Liberalną oraz partią mniejszości romskiej Euroroma HÖH wprowadził do parlamentu 21 posłów³⁰.

Wybory 2001 roku to przełomowa cezura w historii Ruchu Praw i Wolności, albowiem w ich wyniku partia mniejszości tureckiej weszła do koalicji rządowej razem z partią byłego cara Symeona II – podpisana w lipcu 2001 roku umowa koalicyjna na 16 ministerstw dwie teki przyznawała członkom HÖH (Ministerstwo Rolnictwa i Lasów oraz Ministerstwo ds. Sytuacji Nadzwyczajnych), a ponadto w pięciu resortach ludziom związanym z partią Doğana powierzono funkcje wice-ministrów (Ministerstwa: Obrony, Finansów, Ekonomii, Rozwoju Regionalnego oraz Środowiska)³¹. Przyczyn sukcesu wyborczego tej partii należy upatrywać przede wszystkim w coraz lepszym zorganizowaniu mniejszości tureckiej zamieszkującej Bułgarię oraz w fakcie, że Ruch Praw i Wolności skutecznie ustrukturalizował swój

²⁷ Ibidem, s. 430–432.

²⁸ Ibidem, s. 437.

²⁹ W 2007 roku partia zmieniła nazwę na Narodowy Ruch na Rzecz Stabilności i Postępu.

³⁰ A. Dayioğlu, *Topmama kampından...*, s. 438.

³¹ Ibidem, s. 439.

elektorat. Nie bez znaczenia była także aktywność wyborcza Turków, którzy opuścili Bułgarię w latach wcześniejszych, a swoje głosy oddawali w Turcji – w stosunku do wyborów z roku 1997 głosów oddanych w konsulatach bułgarskich w Turcji było ponad sześć razy więcej. Po raz kolejny Ruch Praw i Wolności okazał się partią zdolną do znakomitej mobilizacji własnego elektoratu, nawet tego pozostającego poza granicami Bułgarii, w czym wydatnie pomogła aktywność działających w Turcji fundacji skupiających uchodźców oraz samych tureckich władz centralnych i lokalnych, które organizowały transport autobusowy do lokali wyborczych³².

Rządy koalicji Symeonistów z Ruchem Praw i Wolności przyniosły rozczarowanie dla bułgarskiego elektoratu – wpisane w program Narodowego Ruchu Symeona II populistyczne hasła znaczącej poprawy jakości życia nie doczekały się realizacji. Prowadzona gwałtownie i często w oparciu o niejasne mechanizmy prywatyzacja, skandale korupcyjne w rządzie oraz słabnąca gwałtownie popularność osobista premiera/cara przełożyły się na słaby wynik wyborczy ugrupowania w roku 2005, kiedy to zdobyło ono jedynie 53 mandaty. Paradoksalnie udział w niefortunnej koalicji nie zaszkodził Ruchowi Praw i Wolności, który zwiększył swoją reprezentację do 34 parlamentarzystów. Zwycięzcą elekcji, zdobywając 82 mandaty, została lewicowa Koalicja na Rzecz Bułgarii, w której pierwszoplanową rolę odgrywała BPS. Próby utworzenia rządu przez BPS i HÖH zakończyły się niepowodzeniem – przewidywany gabinet nie uzyskał wotum zaufania, głównie za sprawą gwałtownego ataku partii prawicowych, na czele ze skrajnie prawicową koalicją ATAKA (Atak), która większość zarzutów utrzymanych w populistycznej formie formułowała pod adresem Ruchu Praw i Wolności³³. Ostatecznie powołany w sierpniu gabinet stanowił koalicję BPS, HÖH oraz Narodowego Ruchu Symeona II. Tym samym Ruch Praw i Wolności po raz kolejny stał się uczestnikiem koalicyjnego gabinetu. W nowym rządzie wywodzący się z HÖH Emel Ethem pełnił funkcję wicepremiera oraz ministra ds. klęsk żywiołowych, partia uzyskała także teki Ministerstwa Środowiska oraz Ministerstwa Rolnictwa³⁴. Co ciekawe, rządy powstałego w 2005 roku gabinetu koalicyjnego zakończyły się w podobnej atmosferze jak cztery lata wcześniej – oskarżany o nieudolność gabinet kończył swoją kadencję w cieniu ekonomicznego kryzysu oraz mnożących się oskarżeń o korupcję.

Analogicznie jak w 2001 roku, w kolejnych wyborach przeprowadzonych w 2009 roku bułgarski elektorat przerzucił swoje głosy na ugrupowanie będące nowym tworem na scenie partyjnej, a mianowicie na powstałą w 2006 roku prawicową partię o nazwie Obywatele na rzecz Europejskiego Rozwoju Bułgarii (GERB), która uzyskała 116 mandatów i samodzielnie utworzyła rząd. Podobnie jak cztery lata wcześniej, udział w koalicji pod koniec swoich rządów niepopularnej w bułgarskim

³² *Soydaşlar Sandalye Sayısını Artırıyor*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/06/18/308528.asp>, dostęp 22.03.11.

³³ *Bulgar-Türk koalisyonu iptal*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/07/29/679130.asp>, dostęp 13.03.11.

³⁴ *Bulgaristan`da hükümeti HÖH kurdu*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/08/16/687718.asp>, dostęp 13.03.11.

społeczeństwie nie zaszkodził partii bułgarskich Turków, która zdołała zwiększyć o 4 liczbę uzyskanych mandatów, zdobywając łącznie w nowym parlamencie 38 miejsc³⁵.

Przytoczone powyżej wyniki pozwalają na postawienie tezy o relatywnie stabilnym poparciu uzyskiwanym przez Ruch Praw i Wolności. W sytuacji, w której kolejne partie polityczne gwałtownie tracą uznanie elektoratu, pozycja HÖH na bułgarskiej scenie partyjnej pozostaje niezachwiana. Na taki stan rzeczy składa się szereg przyczyn, z których najważniejszą jest wspomniana już zdolność ugrupowania do kontrolowania znaczącego segmentu elektoratu, jakim są bułgarscy Turcy. Ponadto wyważona retoryka stronnictwa, które od początku swojego funkcjonowania odcina się od wyrażania jakichkolwiek tendencji separatystycznych, sprawia, że jest ono pełnoprawnym i istotnym graczem bułgarskiej sceny partyjnej, co przekłada się na konsekwentne uznanie wyborców. Nie bez znaczenia dla wzrostu poparcia uzyskiwanego przez Ruch Praw i Wolności może być także mający miejsce w ostatnich latach w Bułgarii wzrost uczuć nacjonalistycznych, które mogą być skierowane przeciwko mniejszości tureckiej, która z kolei postrzega HÖH jako obrońcę swoich interesów; wyraźne tendencje nacjonalistyczne i charakter antyturecki stanowi program koalicji partii prawicowych ATAKA, a ta zdecydowanie, w odróżnieniu od głównych partii politycznych Bułgarii, sprzeciwiają się ewentualnemu członkostwu Turcji w UE oraz w tonie populistycznym zwracają się przeciw mniejszości romskiej, w znacznej części popierającej Ruch Praw i Wolności³⁶.

Obok wyborów na szczeblu centralnym partia bułgarskich Turków aktywnie uczestniczy w wyborach na szczeblu lokalnym oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego, gdzie także odnosi sukcesy.

W wyborach na szczeblu lokalnym HÖH dominuje w regionach zamieszkiwanych przez Turków, wyraźnie dystansując inne partie reprezentujące mniejszości. W przeprowadzonych w 2003 roku wyborach lokalnych Ruch Praw i Wolności wprowadził do rad miast 695 członków (na 5281 w skali kraju). Ponadto spośród kandydatów tego stronnictwa 30 zostało burmistrzami miast (na 262 w skali kraju), a 549 sołtysami (na 2545 w skali kraju)³⁷. Cztery lata później partia poprawiła swój wynik na szczeblu lokalnym wprowadzając do rad miast 850 kandydatów (na 5231 w skali kraju) oraz odpowiednio 45 burmistrzów miast (na 264 w skali kraju) oraz 883 sołtysów (na 2916 w skali kraju)³⁸.

³⁵ Wyniki wyborów parlamentarnych z 2009 za bułgarską Centralną Komisją Wyborczą, http://rezultati.cik2009.bg/results/mandates/rik_00.html, dostęp 15.03.11.

³⁶ Patrz np.: *Nationalist Ataka Leader: Minaret Will Top Eiffel Tower after Turkey Joins EU*, Sofia News Agency, 03.03.2009, http://www.novinite.com/view_news.php?id=101662, dostęp 10.07.10.

³⁷ Wyniki wyborów lokalnych z 2003 roku za bułgarską Centralną Komisją Wyborczą, <http://izbori2003.is-bg.net/rez/partii.html>, dostęp 07.04.11.

³⁸ Wyniki wyborów lokalnych z 2007 roku za bułgarską Centralną Komisją Wyborczą, <http://mi2007.org/results/1/01/index.html>, dostęp 07.04.11.

Ruch Praw i Wolności aktywnie bierze udział także w wyborach do Parlamentu Europejskiego. W 2007 roku zdobył 20,26% głosów, co przełożyło się na 4 mandaty, zaś dwa lata później 14,14% głosów zapewniło partii Ahmeda Doğana 3 miejsca w Europarlamencie³⁹.

Podsumowując, należy zwrócić uwagę, że Ruch Praw i Wolności jako partia reprezentująca określoną mniejszość etniczną czynnie uczestniczy w rywalizacji wyborczej na trzech poziomach: centralnym, lokalnym oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Przytoczone w niniejszym artykule wyniki kolejnych elekcji świadczą o stabilnej pozycji tego ugrupowania na bułgarskiej scenie partyjnej, a jego szeroki koalicyjny potencjał niejednokrotnie czynił je kluczowym w procesie formowania kolejnych gabinetów. W tym kontekście w skali całego Półwyspu Bałkańskiego stronnictwo jest swoistego rodzaju ewenementem – aktywnie uczestnicząc w sprawowaniu władzy od momentu systemowej transformacji, swoją wyważoną retoryką sprzyjało i nadal sprzyja wypracowaniu zjawiska określanego w literaturze przedmiotu mianem „modelu bułgarskiego” w odniesieniu do kwestii funkcjonowania mniejszości narodowych. Model ten zakłada rozwój polityki współpracy i wzajemnej tolerancji, który prowadzi do pokojowego i harmonijnego funkcjonowania wspólnot etnicznych i religijnych⁴⁰. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że HÖH nie jest partią o charakterze etnoregionalnym, tj. wyrażającą interes określonego regionu i grupy etnicznej oraz dążącą do zmiany relacji z państwem celem uzyskania szerszej autonomii. W oczywisty sposób ugrupowanie to odwołuje się do tureckich mieszkańców Bułgarii w określonych regionach tego państwa, ale jednocześnie dąży do pozyskania głosów samych Bułgarów oraz innych mniejszości, a ponadto nie formułuje postulatów jakiegokolwiek autonomii czy dążeń o charakterze separatystycznym, podkreślając w swoim programie, że celem jest dobrostan mniejszości oraz rozwój Bułgarii jako państwa prawa, przy współpracy wszystkich sił demokratycznych⁴¹.

Bibliografia

Dokumenty

Konstytucja Republiki Bułgarii, <http://www.parliament.bg/bg/const/>
Orzeczenie Bułgarskiego Trybunału Konstytucyjnego z 21 kwietnia 1992 roku, <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/Default.aspx?ID=33>
Statut Ruchu Praw i Wolności, <http://www.dps.bg/tr/onemlibelgeler.aspx>

³⁹ Dane bułgarskiej Centralnej Komisji wyborczej, <http://www.izbori2007.org/mandates/index.html> oraz <http://rezultati.cikep2009.eu/mandates/index.html>, dostęp 08.04.11.

⁴⁰ Więcej na temat „modelu bułgarskiego” patrz np. A. Zhelyazkova, *The Bulgarian Ethnic Model*, „East European Constitutional Review” 2001, Vol. 10, No 4, s. 62–66.

⁴¹ Statut Ruchu Praw i Wolności, <http://www.dps.bg/tr/onemlibelgeler.aspx>, dostęp 01.04.11.

Monografie i opracowania

- Bates D., *The Ethnic Turks and The Bulgarian Elections of October 1991: Observations from Šumen*, "Turkish Review of Balkan Studies", OBİV İstanbul, 1993:1
- Dayıoğlu A., *Toplama kampından Meclis'e – Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005
- Ganev V.I., *The Bulgarian Constitutional Court, 1991–1997: A Success Story in Context*, "Europe Asia Studies", 55:4
- Höpken W., *From Religious Identity to Ethnic Mobilisation*, [w:] *Muslim Identity and The Balkan State*, ed. H. Poulton, S. Taji-Farouki, Hurst&Co, London 1997
- Oran B., *Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)*, "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi", C. XLVIII, No 1–4 (Ocak-Aralık 1993)
- Özgür N., *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul 1999
- Vasilewa D., *Bulgarian Turkish Emigration and Return*, "International Migration Review" 1992, Vol. 26, No 2, Special Issue: The New Europe and International Migration
- Zhelyazkova A., *Social and Cultural Adaptation of the Bulgarian Emigrants into Turkey*, [w:] *From Adaptation to Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey*, ed. A. Zhelyazkova, IMIR, Sofia 1998
- Zhelyazkova A., *The Bulgarian Ethnic Model*, "East European Constitutional Review" 2001, Vol. 10, No 4
- Zhelyazkova A., *Turks*, [w:] *Communities and Identities in Bulgaria*, red. A. Krasteva, Longo Editore, Ravenna 1998

Artykuły prasowe

- Bulgar-Türk koalisyonu iptal*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/07/29/679130.asp>
- Bulgaristan'da hükümeti HÖH kurdu*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/08/16/687718.asp>
- Soydaşlar Sandalye Sayısını Artırıyor*, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2001/06/18/308528.asp>

Źródła internetowe

- Census z 2001 roku*, <http://www.nsi.bg/Census/Ethnos.htm>
- Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej w wyborach lokalnych (2003)*, <http://izbori2003.is-bg.net/rez/partii.html>
- Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej w wyborach lokalnych (2007)*, <http://mi2007.org/results/1/01/index.html>
- Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej w wyborach do Parlamentu (2009)*, http://rezultati.cik2009.bg/results/mandates/rik_00.html
- Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej w wyborach do Parlamentu Europejskiego (2007)*, <http://www.izbori2007.org/elected/index.html> oraz <http://www.izbori2007.org/mandates/index.html>
- Dane bułgarskiej Centralnej Komisji Wyborczej w wyborach do Parlamentu Europejskiego (2009)*, <http://rezultati.cikep2009.eu/mandates/index.html>
- Nationalist Ataka Leader: Minaret Will Top Eiffel Tower after Turkey Joins EU*, Sofia News Agency, 03.03. 2009, http://www.novinite.com/view_news.php?id=101662

The Movement for Rights and Freedoms – the party of Bulgarian Turks

Abstract

The main subject of the article is the Movement for Rights and Freedoms (Hak ve Özgürlükler Hareketi, HÖH) – a party that operates in Bulgaria and represents the Turkish national minority living in that country. In the course of the deliberations that aim at establishing whether the party is of ethnoregional character, the article discusses the historical functioning of the Turkish national minority in Bulgaria, the contemporary legal situation of the minority, and the genesis of the party. Then, the article describes the activity of the Movement for Rights and Freedoms on the Bulgarian political scene with respect to parliamentary, local, and European Parliament elections.

Key words: national minorities, political party, ethnoregionalism, Bulgaria, Turks